

Яременко В.І. /м.Хмельницький/

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ
ДЕРЖАВИ В ПОРІВНЯЛЬНОМУ АСПЕКТІ

Незавершеність процесів формування української козацької державності породжує низку питань не лише академічного характеру: особливості зародження державності, її потенційні

можливості, аналогії з іншими державами. Гадаємо плідним є зіставлення з державними структурами, які виникли в Європі після революційних потрясінь XVI-XVII ст. /революції в Нідерландах та Англії, селянська війна в Німеччині, реформаційні рухи/.

Із суттєвих особливостей варто виділити такі: держава створювалась майже на "голому місці" внаслідок тривалого занепаду державницьких традицій; зіткнення державних першопочатків з протидіючими відцентровими силами, які тяжіли до особливого соціального устрою /Запорозька Січ/ ; використання державницьких структур безпосередньо із військових, що породило цілком оригінальний полково-сотенний лад ; соціальною підвалиною був особливий стан - козацтво.

Виразні основи республіканського конституційного ладу /козацька рада, виборність посадових осіб/ в силу історичних обставин не змогли розвинутися після Гадяцької угоди 1658 р. в струнку систему представництва від різних станів /Генеральні Штати в Голландії, парламент в Англії/. Це, на думку М.Грушевського, вело до послаблення значення і самої військової ради як демократичного органу.

З іншого боку, намічалася тенденція до формування держави патримоніального типу, опертої на привілейовані класи /політика Б.Хмельницького, П.Дорошенка, І.Мазепи/. Українські гетьмани володіли майже такими ж широкими повноваженнями як штатгалтер в Голландії чи, навіть, протектор Кромвель в Англії. Категорія "авторитетності" вищої посадової особи на Україні завжди мала величезну вагу. Вказані дві тенденції іноді мирно уживалися /Мазепа і Орлик/.

Д.Дорошенко справедливо вважає, що суспільні відносини в українській козацькій державі склалися на зразок Речі Посполитої, бо основні суспільні стани в ній формувалися ще під польським пануванням і мінялися лише їх становище та стосунки. О.Пріцак відносить українську козацьку державу до типу майже станових держав - своєрідної копії Польської Речі Посполитої.

Формуванню держави буржуазного типу не сприяли земельні маєтності, які надавалися за державні посади замість грошової оплати.

За невеликими винятками /Юрій Немирич, Пилип Орлик/ державне будівництво часів Гетьманщини не мало широко закритого теоретичного підґрунтя, чого не можна сказати про деякі держави європейського Заходу /Утрехтська унія в Голландії, "Народна угода" і "Пункти пропозицій" в Англії/.

Своєрідність української козацької держави зумовлена також її географічним розташуванням. Очевидно, глибокі дослідження засвідчать, що на цьому "пограниччі" впливи Сходу і в державному будівництві відігравали не останню роль.

За відсутності якого-небудь "спокійного і вільного існування", при неухильному зовнішньому тискові, українська козацька держава не змогла набути закінченого вигляду, а згадувані тенденції не проявилися цілком. Проте, неупереджений аналіз засвідчує її неповторність і оригінальність. Українська козацька держава поповнила скарбницю світового політичного досвіду.